

Branko Banović*Zavičajni muzej Pljevlja, Crna Gora*
brankobanovic9@gmail.com

Narativna reprodukcija savremenog crnogorskog identiteta u procesu Evroatlantskih integracija (I dio)

Apstrakt: Ukoliko stvarnost konceptualizujemo kao veliki narativ, u koji se "ugrađujemo" kao socijalna bića, a društveno djelovanje i identite razmotrimo kao narativno posredovane – onda do punog izražaja dolazi kapacitet narativa u kreiranju, oblikovanju, prenošenju i rekonstruisanju savremenih društvenih identiteta, kao i reprodukciji nacije u svakodnevnom životu. Zamišljena evroatlantska budućnost Crne Gore, nužno zahtijeva i određene narativne interpretacije prošlosti, koje u kasnijim fazama teže da postanu konsenzusu podložni meta-narativi. Povezivanje značajnih istorijskih događaja i evroatlantskih integracija Crne Gore vrši se različitim metadiskurzivnim praksama, a najčešće ceremonijama upriličenim evociranju uspomena na značajne događaje iz bliže i dalje istorije Crne Gore. U tom kontekstu, osobito su značajne proslave Dana državnosti i Dana nezavisnosti, putem kojih se dominantno vrši podsjećanje na odluke Berlinskog kongresa, Podgoričku skupštinu, antifašističku borbu u Drugom svjetskom ratu i na nezavisnost Crne Gore izglasanu na referendumu 2006. godine. Jasno određene centralne tačke, uz logičku koherentnost na kojoj narativ nužno počiva, ovako koncipiranom narativu objezbjeđuju "rastegljivost", koja mu omogućuje i prijem novih elemenata. Narativne interpretacije prošlosti imaju značajnu funkciju u reprodukovanju nacije, kao i u oblikovanju i učvršćivanju željenog nacionalnog identiteta, a uspostavljeni narativni kontinuitet prošlosti, sadašnjosti i zamišljene evroatlantske budućnosti Crne Gore, javlja se kao "zvanični" posrednik u reprodukciji savremenog crnogorskog identiteta u procesu evroatlantskih integracija. Za razumijevanje datog narativa, poželjno je njegovo konceptualizovanje u sinhronijskoj i dijahronijskoj perspektivi, a koje se može manifestovati na dva grafikonu, koja sam u zavisnosti od konteksta, uslovno naslovio kao "grafikon suverenosti" (unutar kojeg je "kraj" narativa preduslov za početak evroatlantskih integracija) i "identitetski grafikon" (unutar kojeg se evroatlantske integracije konceptualizuju kao dijalektički ekvilibrijum samostalnosti i nesamostalnosti).

Ključne riječi: narativ, ontološka narativnost, Crna Gora, Berlinski kongres, Podgorička skupština, Trinaestojulski ustanak, antifašizam, referendum, evroatlantske integracije

Uvod

Evroatlantske integracije postavljene su kao primarni spoljnopolitički interes i željena budućnost Crne Gore,¹ a osnovna pretpostavka istraživanja jeste da slika željene budućnosti nužno zahtijeva i sliku prikladne prošlosti – što dalje vodi ka reartikulisanju društvenih identiteta. Jednu od najmoćnijih praksi u kreiranju, oblikovanju, prenošenju i rekonstruisanju nacionalnih identiteta predstavljaju narativne reprezentacije zajedničke prošlosti, tako da je centralni teorijsko-metodološki okvir istraživanja konceptualizovan u skladu sa "narativnim zaokretom" (Straub 2008, 215-219; Somers 1992, 601; Brockmeier and Harre 2001, 39)² u društveno-humanističkim naukama. Naime, antropolozi rado prihvataju Hobsbaumovo gledište da ljudi u različitom političkom kontekstu mogu svjesno uobličavati/mijenjati kulturnu tradiciju, koristeći različite kulturne komponente, uključujući i elemente iz ranijih tradicija – i tvrde da je tradicija kreirana u sadašnjosti, tako da oslikava borbu interesa, prije nego kulturnu esenciju pretpostavljene homogene i ograničene tradicionalne grupe (Friedman 1992, 194-210; Linnekin 1983, 241-252; Handler 1984, 273-290; Briggs 1996, 435-469; Rubel and Rosman 1994, 335-343). Prateći savremeni antropološki metod, koji pretpostavlja da antropolozi ne treba da sude o istinitosti ili tačnosti narativnih reprezentacija prošlosti, već da razumiju međuigru faktora koji su uključeni u njihove produkcije – osnova za brikoliranje teorijsko-metodološkog pristupa u ovom radu zasnivaće se na analizi narativa (Somers 1992, 591-630; Somers 1994, 605-649; Barthes 1977, 79-125; Jacobs 2002, 205-222; Ricoeur 1991, 20-34 188-201; Carr 1986, 117-131; McAdams Josselson and Lieblich 2006, 1-14; De Peuter 1998, 30-49; Raggatt 2006, 15-37; Brockmeier and Harre 2001, 39-59), kao i konceptualizovanju kulturnog sjećanja/pamćenja – sa osnovnom pretpostavkom da je selektivnost koja prati trenutne potrebe inherentna u stvaranju verzija prošlosti (Erlil 2009, 1-19; Aleida Assman 2008, 97-109; Jan Assman 2008, 109-119; Đerić 2006, 77-88; Đerić 2009, 63-85; Đerić 2007, 43-57). Konceptualizujući narativ kao ontološki uslov društvenog života (da kroz narative i narativnost konstituišemo naše socijalne identitete), pretpostavka je da se posredovanje između prikladne prošlosti, sadašnjosti i zamišljene budućnosti vrši raznim metadiskurzivnim praksama, kao i da u tom procesu narativne reprezentacije zajedničke prošlosti teže da postanu opšterihvaćen meta-narativ kojim se može starteški podržati neka naracija.

¹ Pristupanje Crne Gore EU i NATO-u jedno je od strateških programskih opredjeljenja članica vladajuće koalicije Demokratske partije socijalista (DPS) i Socijaldemokratske partije (SDP) Crne Gore, kao i opozicionog Pokreta za promjene (PZP). Vidjeti, www.dpscg.org; www.sdp.co.me, www.promjene.org.

² Narativni zaokret odnosi se na poslednju trećinu dvadesetog vijeka i označava fokusiranje na narativ i naraciju u različitim disciplinama.

Sa postavljenim teorijsko-metodološkim okvirom imam namjeru da analiziram reprodukciju savremenog crnogorskog nacionalnog identiteta u procesu evroatlantskih integracija. Osnovni izvor za analizu predstavljaće "Partner", mjesečnik o evroatlantskim integracijama, odbrani i vojsci. List je namijenjen široj čitalačkoj publici i za naše istraživanje od osobite je važnosti, jer u svakom broju značajan prostor poklanja narativnim reprezentacijama prošlosti, donoseći podatke o važnim događajima i datumima iz crnogorske historije. "Partner" izlazi u izdanju Ministarstva odbrane (kao jednog od nosilaca evroatlantskih integracija), tako da se izbor značajnih događaja i datuma, kao i njihova interpretacija može smatrati zvaničnom. Drugi izvor za analizu predstavljaće metadiskurzivne prakse u inauguracionim govorima Predsjednika Crne Gore i Predsjednika Skupštine Crne Gore, kao i njihove interpretacije prošlosti u obraćanjima javnosti povodom Dana državnosti i Dana nezavisnosti Crne Gore. Istraživačka pretpostavka je da će u sklopu evroatlantskih aktivnosti, narativne reprezentacije prošlosti biti poredane u linearni slijed rečenica, koje nam – redajući se – daju odgovor *šta je priča, ali i zašto se priča pripovijeda?* Kao krajnji cilj istraživanja osmišljen je odgovor na pitanje: šta nam analiza prikupljene građe, kroz teorijsko-metodološki okvir istraživanja, govori o crnogorskom identitetu danas? Ukoliko bih na jednoj strani zamišljene ose stavio naučnike koji sagledavaju nacionalne i etničke identitete kao efekat diskursa (konstruktiviste), a na drugoj strani naučnike koji insistiraju na određenoj realnoj suštini koja ih tvori (primordijaliste), svoj pristup bih locirao negdje između ove dvije tačke na zamišljenoj osi, mada bliže konstruktivistima. Kao "konstruktivista" sagledavam identitete kao modernu kategoriju koju su konceptualizovali i čijem su zamišljanju pomogli historijski narativi. Sa druge strane, kao "primordijalista" vjerujem u jednu vrstu kontinuiteta sa svojom prošlošću. Pod tim smatram da historijski narativi moraju počivati na nekom stvarnom historijskom i etnografskom materijalu koji se u kasnijim fazama modeluje. Identitet je dakle konstituisan interpretiranjem i ponovnim upošljavanjem stvarnog lokalnog, kulturnog, etničkog, isroigrafskog, etnografskog materijala koji je dostupan intelektualnim elitama.

Savremene teorije globalizacije predstavljaće širi okvir za razumijevanje integracionih procesa, koji će biti konceptualizovan u svijetlu praksi socijalizacije i enkulturacije. Naime, pretpostavka je da su kompleksne prakse socijalizacije i enkulturacije oličene u djelovanju međunarodnih institucija, a socijalizacija je ovde shvaćena kao proces uvođenja aktera u norme i pravila date zajednice.³ Konstruktivistički pristup socijalizaciji konceptualizuje socijaliza-

³ Kao naučni termin, koncept socijalizacije nastao je unutar sociologije prije nešto više od sto godina i od tada osnovno značenje socijalizacije odnosi se na internalizaciju normi i standarda ponašanja, putem djelovanja u socijalnoj strukturi. Dakle, socijalizacija predstavlja proces uključivanja aktera u norme i pravila date zajednice – proces putem

ciju kao proces u kome je *socijalizer* (EU ili NATO) ciljao i ponekad prouzrokovao promjene u definiciji identiteta i interesa *socijalizovanih*.⁴ U konkretnom slučaju na globalizaciju referiram kao fenomen koji se odnosi na intenzifikaciju globalne međupovezanosti, sugerišući svijet punog pokreta i miješanja, kontakata i veza, kao i uporne kulturne interakcije i razmjene (Appadurai 2002, 46; Hannerz 2002, 37). U tom smislu globalizacija⁵ referira na

kojeg ljudi internalizuju ideje i ponašanja koji odgovaraju životu u partikularnom društvu. (Zurn and Checkel 2005: 1045; Draper 1974, 263-277; Garrett and Baquedano-Lopez 2002, 339-361). Sa druge strane, za razliku od socijalizacije, enkulturacija je koncept koji se primarno razvio unutar antropologije, a zbog nekonzistentne upotrebe unutar antropologije, kao i zbog konfuzije koja vlada u vezi sa konceptom socijalizacije, danas nemamo preciznu i opšteprihvaćenu definiciju koncepta enkulturacije (Shimahara 1970, 143-154). Primjera radi, Margaret Mid je pravila razliku između socijalizacije kao univerzalnog procesa učenja i enkulturacije kao procesa koji se odvija u svakoj posebnoj kulturi (Mead 1963, 185). Takođe, socijalizovati može značiti napraviti socijalnim ili osposobiti život za druženje sa porodicom i drugima, dok enkulturacija može označavati adaptiranje kulturi i prihvatanje njenih vrijednosti (Mosher and Tomkins 1988, 73). Unutar antropologije, uobičajena upotreba termina enkulturacija je dvostruka: a) enkulturacija se izjednačava sa procesom dostizanja (usvajanja) postojeće kulture; b) enkulturacija, pored prenošenja kulture putem njenih agenata, obuhvata i kulturne inovacije (Shimahara 1970, 143). U svakom slučaju, termin enkulturacija povezan je sa terminima kao što su prenošenje, internalizacija i socijalizacija, tako da se termini enkulturacija i socijalizacija danas smatraju manje-više sinonimima (*Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology* 2002, 902).

⁴ Iz konstruktivističke perspektive, uspješna socijalizacija rezultira internalizacijom propisanih normi i pravila (Gheciu 2005, 973-1012). Teorije međunarodnih odnosa nude nekoliko mehanizama putem kojih međunarodni akteri, kao što su međunarodne institucije, mogu uticati na ponašanje države. Sa te strane, osobito su relevantna dva specifična mehanizma (koji su najčešće povezani): prvi mehanizam jeste uslovljenost članstvom, a drugi se odnosi na metode koje su zasnovane na socijalizaciji i koje uključuju širok skup procesa socijalizacije (Osnovno obeležje metoda zasnovanih na socijalizaciji jeste to da spoljni faktori ne vezuju bilo koje konkretne stimulacije za ponašanje, već se pouzdaju samo na upotrebu normi bilo da ubede, osramote ili pohvale aktere u menjanju njihovih politika) (Kelley 2004, 426).

⁵ Od kasnih osamdesetih globalizacija je postala jedna od najvažnijih akademskih tema, tako da je fenomen globalizacije centralno pitanje potpuno različitih disciplina. Antropologija gradi jedinstvenu perspektivu kako bi istraživala fenomen globalizacije (Tsing 2002, 453-487). Naime, tendencija najvećeg dijela literature o globalizaciji jeste da se fokusira na veoma velike skale ekonomskih, političkih i kulturnih procesa. Sa druge strane, antropologija se bavi artikulacijom globalnog i lokalnog, tj. kako procesi globalizacije egzistiraju u kontekstu realnosti partikularnih društava. Ona nije preokupirana samo mapiranjem oblika koji ukrštaju zemljinu kuglu, već isto i iskustvima ljudi koji žive u specifičnim lokalitetaima. Ono što antropologija nudi (a što često nedostaje drugim disciplinama) jesu konkretne aktivnosti ljudskog posredovanja

svijet u kojem granice i ograničenja postaju sve porozniji, dopuštajući da ljudi budu izloženi intenzivnom i neposrednom kontaktu jedni sa drugima; svijet u kojem mnoštvo procesa koji operišu na globalnoj skali, neprestano presjeca nacionalne granice, integrišući i povezujući kulture i zajednice u nove prostorno-vremenske kombinacije i praveći svijet, u realnosti i iskustvu, povezanim; svijet u kojem rapidni tokovi kapitala, ljudi, dobara, predstava i ideologija kompresuju naš smisao prostora i vremena, čineći da se svijet osjeća manjim, a distanca kraćom – jednom riječju, svijet globalizacije predstavlja svijet pokreta (Inda and Rosaldo 2002, 2-5). Konceptualizovanje socijalizatorske funkcije međunarodnih integracija unutar šireg okvira globalizacije, smatram značajnim za razumijevanje potencijalne reprodukcije budućeg crnogorskog identiteta, jer će se u slučaju članstva Crne Gore u EU i NATO dalja narativna reprodukcija crnogorskog identiteta odvijati u širem evroatlantskom narativnom prostoru i kao takva, nužno će biti pod njegovim uticajem.⁶

Između "nativca" i naučnika u proučavanju narativnih reprezentacija prošlosti

Na samom početku nameće se pitanje diskurzivnog autoriteta naučnika koji govori o prošlosti. Primjera radi, kada govorimo o tradiciji, moramo razgraničiti kolokvijalnu i naučnu upotrebu koncepta tradicije (koje su često međusobno isprepletane). U kolokvijalnoj upotrebi tradicija se može definisati u kategorijama ograničenosti, datosti i esencije, na taj način referirajući na autentičnost (netak-

– tj. kako subjekti odgovaraju na ove procese na kulturno specifičan način (Inda and Rosaldo 2002, 5). Naime, antropolozi su kritičari teorije globalne homogenizacije i potpuno ne imitiraju razumevanja globalizma drugih eksperata, čak i ako su pod njihovim uticajem. Nijedan antropolog ne tvrdi da će globalna budućnost biti kulturno homogena; već globalnu eru, prije zamišljaju kao eru koja je karakterisana "lokalnom" kulturnom različitostu (Tsing 2002, 464).

⁶ Ono što sa sigurnošću možemo tvrditi jeste da će međunarodne institucije (EU i NATO) imati značajan uticaj na promjene u definisanju crnogorskog identiteta, međutim ne možemo sa sigurnošću tvrditi kako će se taj uticaj i manifestovati. U tom svjetlu osobito bi korisno i instruktivno bilo pogledati istraživanje Ivane Gačanović koja iz antropološke perspektive obrazlaže probleme izgradnje evropskog identiteta, polazeći od dvije osnovne pretpostavke: prva je da EU, od svojih početaka do danas, manje ili više intenzivno pokušava da kreira opšti osjećaj evropskog identiteta; druga pretpostavka jeste da se kultura uzima kao ključni činilac za sprovođenje tog projekta (Gačanović 2009).

nuto, izvorno, tradicionalno) (Handler 1986, 2).⁷ S ovim značenjem tradicije povezana je i lažna dihotomija između tradicije i modernosti, kao fiksiranih i međusobno isključenih stanja (Briggs 1996, 449).⁸ S druge strane, naučni koncept teži da odbaci ovu naturalističku paradigmu (koja pretpostavlja ograničenost i esenciju) i tvrdi da tradicija ne pretpostavlja objektivno svojstvo fenomena i nije ograničen entitet (sastavljen od ograničenih konstantenata prošlosti), već predstavlja proces stalne interpretacije – pripisivanja značenja u sadašnjosti (Handler 1984, 273-290). Tradicija je fluidna, a njen sadržaj je redefinisani i konstruisani unutar svake generacije, što implicira da tradicija uključuje i elemente diskontinuiteta (Linnekin 1983, 242). Aktivno konstruisanje tradicije govori nam da tradicija ne može biti ni izvorna niti lažna – jer su ta dva termina neodgovarajuća kada se govori o socijalnim fenomenima, koji nikada ne stoje izvan naših interpretacija istih (Handler 1984, 288).

Tradicija predstavlja jednu od najjačih asocijacija na prošlost, a tvrdnje u ime tradicije nose značajnu moralnu težinu, naročito ukoliko je tvrdnja napravljena u grupi koja ju je prihvatila kao svoju vlastitu "kulturu". Od publikacije Terensa Rendžera i Erika Hobsbauma mnogi naučnici su usmjereni na to kako je veliki dio onoga što se tvrdi da je dio "tradicije", često skorašnjeg porekla i daleko od toga da je "dugo uspostavljeni običaj" (Crehan 2002, 51-53). Prateći Hobsbauma, "tradicije" koje se pojavljuju ili tvrde da su stare često su potpuno nove u porijeklu i ponekad izmišljene" (Hobsbawm 2000, 1) i osobito je interesantna "upotreba starih materijala za konstrukciju izmišljene tradicije, u potpuno nove svrhe" (Hobsbawm 2000, 1).

Ukoliko krenemo od stava da je prošlost konstruisana prateći uslove i želje onih koji proizvode tekste u sadašnjosti (Friedman 1992, 194-210; Linnekin 1983, 241-252) – onda se kao jedno od centralnih pitanja postavlja pitanje diskurzivnog autoriteta naučnika koji se bavi pomenutim fenomenima. Sa te strane možemo napraviti razliku između naučnika koji se bave "izmišljanjem tradicije" i "nativnih" naučnika. Naime, Čarls Briggs se bavio konfliktom između naučnika koji izučavaju "izmišljanje tradicije" i mnogih nativnih naučnika koji sebe vide predstavljanim u takvim radovima (Briggs 1996, 435-469).⁹ Briggs je istraživao

⁷ Ričard Handler kada govori o autentičnosti, polazi od osnovne pretpostavke da je autentičnost zapadni kulturni konstrukt i prije je funkcija zapadne ontologije, nego bilo šta unutar kultura na koje referira.

⁸ Diskursi tradicionalizacije stavljaju distinkciju između sadašnjeg društvenog svijeta koji posjeduju govornici, pisci i publika i realnosti prošlosti, kao starijih, predaka i "autentičnih" nosilaca tradicije – dok u isto vrijeme tvrde da su ovo dvoje međusobno povezani. Diskurs modernizacije sa druge strane, postavlja uporedno slike prošlosti i sadašnjosti koje ovo dvoje predstavljaju nespojivim.

⁹ Da bi to objasnio, Briggs je sproveo istraživanje oblasti istočne Venecuele, u kojoj ljudi identifikuju sebe kao članove indigene grupe Varao. Varao su usaglasili specijalni status kao suštinski predstavnici indigenih korijena Venecuelanske rasno pomiješane po-

neke od praksi upošljenih u kreiranju i legitimisanju autoriteta u diskursima koji "izmišljaju" kulturne tradicije, kao i unutar onih koje ih dekonstruišu (Thomas 1992, 213-232).¹⁰ U istraživanju se fokusirao na metadiskurzivne prakse (diskurzivne prakse koje uspostavljaju vezu sa drugim diskursima) i istraživao razlike i sličnosti u tehnikama, u odnosu na "savremene" i "tradicionalne" diskurse i način na koji je socijalna moć kreirana u procesu. Ove prakse kreiraju intertekstualne veze između diskursa koji su razmotreni kao odvojeni u temporalnim, geografskim, kulturnim, epistemološkim i dugim kategorijama. Taj proces simultano kreira veze i pukotine koje imaju značajnu političku moć.

Upravo unutar ovih veza i pukotina oblikuje se diskurzivni autoritet u "izmišljanju tradicije". Naučnici koji vjeruju da su neke tradicije izmišljene, a neke nisu, koriste ove veze i pukotine i postavljaju se kao arbitri kulturne izvornosti. Sa druge strane, nativni naučnici teže da istaknu svoj autoritet u reprezentovanju tradicije. Problem nije u tome da nativne elite ne razumiju naučni projekat, već teškoća proističe iz toga što takvo učenje potkopava diskurzivni autoritet koji takvi pisci tvrde na osnovu živog iskustva i članstva u grupi. Ukoliko su tradicionalni i savremeni diskursi razmotreni kao jedan i isti (tj. ukoliko ne postoji odvojena, različita i stabilna realnost prošle autentičnosti) onda su i tvrdnje nativnih naučnika da su u najboljoj poziciji da pristupe intertekstualnim vezama i pukotinama (kao i da ih kreiraju), potkopane kao retorička i politička strategija. Takav rezultat potencijalno izlaže opasnosti njihovu sposobnost da ispolje bilo kakvu efektivnu kontrolu nad cirkulisanjem tradicionalnog diskursa (Briggs 1996, 460-462).¹¹

pulacije, što se manifestuje na festivalima širom zemlje u kojima je "Varao kultura" određena kao igra i muzika koja izražava venecuelanske multikulturne korene. Brigs je stoga odlučio da preduzme vrstu istraživanja koja bi uključila i dokumentovanje "izmišljanja" Varao tradicije. Brigs je intervjuisao članove Varao plesnih i muzičkih grupa, zvaničnike vlade, antropologe, misionare i druge i dokumentovao je performanse "Varao tradicije". Analiziranje načina konstruisanja tradicije sadrži dokumentovanje širokog opsega praksi reprezentacije, uključujući plesne korake, muzičke stilove, uvodne napomene koje prethode performansu u urbanim mestima, narative u pogledu na primordijalne rituale, akademsku deskripciju performansa i intervju sa rukovodiocima plesnih grupa.

¹⁰ Prateći Tomasa, uvijek se pretpostavlja da ljudi koji imaju reifikovanu kulturu, imaju pozitivno mišljenje prema njoj, jer takve konstrukcije afirmišu lokalni identitet i često su negativno i ambivalentno raspoloženi prema dotadašnjoj uobičajenoj tradiciji koja ostaje široko nevidljiva (tj. ljudi čija se kultura reifikuje imaju pozitivan stav prema reifikaciji, jer je do tada njihova kultura bila "nevidljiva").

¹¹ Učenje o "izmišljanju tradicija" orijentiše proces dekontekstualizovanja i rekontekstualizovanja reprezentacija kulture prema globalnoj publici, onoj koja se uobičajeno sastoji od transnacionalnih naučnih elita.

Iz gore navedenih razloga možemo zaključiti da je konflikt između naučnika koji izučavaju izmišljanje tradicije i nativnih naučnika neizbježan. Imajući to na umu, gdje bi bio lociran antropolog na osi između "nativca" i autora koji istražuje izmišljanje tradicije? Odgovor na ovo pitanje nalazi se u Kovačevićevom zaključku da kulturno porijeklo antropologa nije od presudnog značaja, već da razlike mogu nastati iz edukacije antropologa, koja nije vezana za naciju, državu, već može proisteci iz različitih škola i pravaca unutar istih opštih okolnosti nastalih rođenjem ili odrastanjem (Kovačević 2006, 97-14).¹² Naravno, u skladu sa savremenim antropološkim metodom, sve vrijeme imao sam na umu da moj posao nije da sudim o istinitosti i tačnosti narativnih reprezentacija prošlosti, već da razumijem međuigru faktora koji su uključeni u njihovu produkciju.

Od reprezentativne ka ontološkoj narativnosti

Narativi imaju ključnu ulogu u oblikovanju našeg pamćenja, znanja i vjerovanja (Brock i dr. 2002, 1-17), tako da izučavanje narativa ima značajan potencijal, osobito u vezi sa pitanjima identiteta (Freeman 2001, 283-297), a uticaj javnih narativa (Brock i dr. 2002, 1)¹³ može biti toliko širok da istraživanja moraju uključiti različite discipline. Iako izučavanje narativa ima dugu tradiciju u psihologiji, lingvistici i književnoj teoriji, tek u posljednje tri decenije narativ je postao predmet brojnih "novih" istraživanja (Brockmeier and Harre 2001, 39),¹⁴ a izučavanje narativa postalo je "bojno polje" za mnoge discipline, kao i za naučnike koji dolaze iz različitih disciplinarnih "pozadina" (filozofi, sociolozi, antropolozi, književni kritičari, psiholozi, historičari, strukturalisti, poststrukturalisti...). Iako su narativi našli primjenu u devetnaestovjekovnoj psihologiji, tj. jednoj grani psihologije – psihoanalizi (Straub 2008, 215)¹⁵, naučnici se slažu da je savremena narativna teorija razvijena iz radova ruskih i

¹² Ivan Kovačević je ovaj zaključak donio upoređujući studije "Srpsko selo" autora Džoela Halperna (kao američkog etnografa) i studije "Jarmenovci" nativnih autorki, Srebrice Knežević i Milke Jovanović.

¹³ Javni narativi su priče koje čujemo svakodnevno u medijima, i priče koje konzumiramo u knjigama, filmovima... i oni imaju snažan potencijal na to šta ćemo pamtiti, znati i vjerovati. Kako je svijet sve više povezan putem televizije, filma, interneta, nije teško zamisliti budućnost gde će uticaj javnih narativa biti sve veći.

¹⁴ Nije samo u pitanju novi empirijski predmet istraživanja – priče koje govore djeca, diskusije za večerom u različitim uslovima, rekolekcija bolesti i putovanja, retorika nauke, autobiografije i drugi prikazi – već novi teoretski pristup, novi žanr filozofije nauke.

¹⁵ Psihoanaliza je imala blisku vezu sa narativima, a kompleksna procedura psihoanalize bila je povezana sa narativizacijom psihičke sfere.

čeških formalista u dvadesetim i tridesetim godinama dvadesetog vijeka, kao i iz radova francuskih strukturalista šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetog vijeka (Ricoeur 1991, 20-34). Kako ističu Brokmajer i Karbou "savremena narativna teorija nastala je kao dijete francuskog strukturalizma i unuča ruskog i češkog formalizma" (Brockmeier and Carbaugh 2001, 4).

Imajući na umu sveprisutnost narativa (Barthes 1977, 79; Stierle 2006, 73)¹⁶ i multidisciplinarnost pristupa, kao i suočenost istraživača sa beskonačnošću narativa i višestrukim tačkama gledišta iz kojih oni mogu biti analizirani (tj. potencijalno postoji neograničeno mnogo narativa), postavlja se pitanje: šta je narativ i kako ga prepoznati? Najšire razmotreno – narativ predstavlja vremenski ograničen linearni oblik koji se može čuti, vidjeti ili pročitati (Keen 2003, 16). *Ključni element bilo koje definicije narativa predstavlja hronološki redosled.* Hronološki redosled jeste krucijalni element narativa, međutim ne može svaki redosled, bilo koja dva temporalno uređena događaja konstituisati narativ. Stoga, osnovno obilježje narativa jeste organizovanje niza događaja u cjelinu, tako da značenje svakog događaja može biti shvaćeno kroz njegov odnos prema toj cjelini (Elliot 2005, 3-15).¹⁷

Ronald Jakobs je sumirao različita strukturalna obilježja narativa: a) Plot (radnja) – redosled događaja koji prave priču; b) Karakter – različiti ljudi u priči i njihov odnos jednih prema drugima, često uređen u kategorijama kontrasta ili tenzija (heroj naspram zlikovca, protagonista naspram antagonista); c) Žanr – tip priče koja je izgovorena (romansa, komedija, tragedija, melodra-

¹⁶ "Narativi o svijetu su bezbrojni... Sposoban da bude nošen artikulisanim jezikom, pisanim ili govornim, fiksirane ili pokretne slike, gestovi i uređene mješavine svih ovih supstanci: narativi su prezentovani u mitu, legendi, bajci, priči, noveli, epici, istoriji, tragediji, drami, komediji, mimici, slikanju, bioskopu, komici, novim temama, konverzaciji. Štaviše, ispod ovih skoro beskonačno različitih formi, narativ je prisutan u svim godinama, na svakom mestu, u svakom društvu; on počinje sa pravom istorijom čovječanstva i tu nigdje ne postoje ljudi bez narativa. Sve klase, ljudske grupe, imaju svoje narative... narativi su internacionalni, transistorijski, transkulturni. Oni su jednostavno tu, kao i život sam za sebe" (Barthes 1977, 79), "Kazivanje priča u nebrojeno različitim načinima, žanrovima i pragmatičkim funkcijama zajedničko je svim kulturama i korišćeno je od najmanjih porodičnih krugova do čitavog društva, a elementi strukture narativa postoje u mnogim drugim diskursnim tipovima, kao što su naučni, legalni, istorijski, religiozni i politički tekstovi." (Stierle 2006, 73).

¹⁷ Džejn Eliot je naglasila tri ključna obeležja narativa u kontekstu socijalnog istraživanja: 1) da ima temporalnu i hronološku dimenziju, utoliko što obezbjeđuje predstavljanje serija događaja ili iskustava pre nego opisivanja stanja stvari; 2) da komunicira značenje događaja ili iskustva kroz upotrebu evaluativnih izjava i kroz temporalnu konfiguraciju događaja; 3) da postoji značajna socijalna dimenzija narativa – narativi su svuda prisutni u društvu i predstavljaju popularnu formu komunikacije. Narativi su obično govoreni u specifičnom kontekstu i za posebne potrebe.

ma). Prepoznavanjem žanra u koji spada priča, čitalac je u mogućnosti i da generiše vlastita očekivanja kako će se priča završiti; d) Evaluativni sistem – onaj dio narativa koji pripisuje značenje nekim događajima u priči, sugerišući da su ostali manje relevantni; e) Kardinalna funkcija – akcije ili događaji koji služe kao tačke preokreta u priči; f) Katalizator – akcije ili događaji koji prosto popunjuju detalje, zauzimajući prostor dok ne dođe sledeći značajan događaj ili tačka preokreta u priči; g) Deduktivni sistem – strategija naracije putem koje različiti dijelovi priče ohrabruju čitaoca da oslobodi svoje misli i da pravi poređenja između priče i nečijeg vlastitog života; h) Trope – forma reprezentacije koja sugeriše način razmišljanja o dvije odvojene stvari: npr. trope sinegdohe ohrabruje čitaoca da misli o nečemu kao dijelu veće cjeline, dok trope metonimije ohrabruje čitaoca da misli o njoj kao sposobnoj za zamjenu nečeg drugog; i) Tišina – glasovi ili događaji koji su isključeni iz eksplicitne naracije; j) Nivoi naracije – društveni uslovi i skup protokola kroz koje je priča prenošena, izložena i primljena (Jacobs 2002, 205-222).

Za Margarit Somers narativi su, iznad svega, konstalacije veza (povezanih dijelova) ugrađenih u vremenu i prostoru i konstituisanih onim što ona naziva "causal emplotment" (prevođenje događaja u epizodu i davanje događaju značenja koje proističe iz ukupne priče). Somersova je istakla četiri zajednička obilježja narativa, koja su relevantna za društvene nauke i humanističke discipline: 1) relacionarnost dijelova; 2) davanje događaju značenja koje proističe iz cjelokupne priče; 3) selektivno prisvajanje; 4) temporalnost, redosled i mjesto. *Narativnost dakle zahtijeva da mi raspoznamo značenje bilo kojeg jedinstvenog događaja, jedino u temporalnoj i prostornoj vezi prema drugim događajima.* Stoga, glavna karakteristika narativa jeste ta da on pruža razumijevanje jedino povezivanjem (ma koliko nestabilnih) dijelova prema konstruisanoj konfiguraciji ili društvenoj mreži (ma koliko nekoherentnoj i neshvatljivoj) (Somers 1992, 601-602).

U odnosu na kapacitet narativa da reprezentuju stvarnost, Brokmajer i Hare istakli su dvije zablude. Prva se tiče zablude u odnosu na metalingvističku stvarnost i oni su je nazvali ontološkom zabludom, a odnosi se na vjerovanje da postoji stvarna priča "out there" (prije procesa narativa i njegove analitičke rekonstrukcije) i koja čeka da bude otkrivena. Druga zabluda tiče se pretpostavke jedinstvene i nezavisne ljudske realnosti koja je reprezentovana sa (više ili manje) istinitom narativnom deskripcijom i nazivaju je reprezentacionom zabludom (Brockmeier and Harre 2001, 48-49).¹⁸ Naučnici iz različitih oblasti raspravljali o tome da li narativi imaju kapacitet da reprezentuju "život" ("stvarnost") i uprkos različitosti pristupa, kao i diverzitetu teorija i

¹⁸ Ova dva problema međusobno su povezana. Prvi se pojavljuje u tendenciji da se reifikuje metalingvistička kategorija narativa – to je ontološka zabluda. Drugi je tretiranje naracije kao reprezentacije ili kao translacije – to je reprezentaciona zabluda.

prikaza narativa, među naučnicima vlada konsenzus u vezi sa pitanjem odnosa između narativa i stvarnog svijeta. Taj konsenzus Dejvid Kar je nazvao "standardnom teorijom"¹⁹, a ona predstavlja gledište da *život sam za sebe ne može koincidirati ni sa jednim narativom i da stvarni događaji nemaju karakter onih koje srećemo u knjigama*. Realni događaji nisu se dogodili na način na koji nam sugerišu narativi. Svaki narativni prikaz prezentovaće nam iskrivljenu sliku događaja koji su se desili. Narativ nije deskripcija ili prikaz nečega što već postoji nezavisno od njega, već naracija, kao jedinstvo priče, kazivanja, publike i protagoniste, jeste ono što konstituše zajednicu, njene aktivnosti i njenu koherentnost na prvom mjestu (Carr 1986, 117-131).

Koncept narativa dugo vremena nije se uklapao u epistemologiju društvenih nauka, a društveni naučnici su limitirali koncepciju narativa na njegovu reprezentacionu formu/metod prezentovanja socijalnog i istorijskog znanja (Somers 1994, 613). Međutim, sa *narativnim zaokretom* došlo je do novog poimanja narativa, tako da različite discipline (antropologija, psihologija, filozofija, političke nauke, rodne studije, medicina, psihoanalitička teorija) počinju da narativ konceptualizuju na radikalno drugačiji način – narativi se prestaju sagledavati kao forme reprezentacije i počinju se sagledavati kao koncepti socijalne epistemologije i društvene ontologije, tj dolazi do pomeranja sa reprezentacione na ontološku narativnost (Somers 1994, 613). Suštinsko pitanje je *da li su narativi kreirani umetanjem obrasca na stvarnost ili je život inherentno uobličen narativnim obrascem*. Uzeta pozicija određuje da li će analize pokušati da poredi narative prema spoljnoj realnosti ili će se prije fokusirati na unutrašnji način konstrukcije narativa. Sa te strane mogu biti identifikovana dva pristupa: jedan je baziran na ideji da je stvarnost kao narativ strukturisan duž hronološke ose; drugi kriterijum vidi narativ kao produkovan od strane ljudske dinamike koja pomaže ljudima da se bave sa nenarativnom realnošću (Shenhav 2006, 249).

Osnovna pretpostavka ontološke narativnosti jeste da je narativ ontološki uslov društvenog života i da mi kroz narativnost dolazimo do znanja, razumijevanja i pravljenja smisla socijalnog svijeta, kao i da kroz narative i narativnost konstituišemo naše socijalne identitete. Margarit Somers se zalagala za rekonfigurisanje izučavanja identitetske formacije kroz koncept narativa (Somers 1992, 591-630; Somers 1994, 605-649) i u svom istraživanju pokazala je da priče vode akciju; da ljudi konstruišu identitete (koliko bilo višestruke i mijenjajuće) locirajući sebe ili su bili locirani u repertoaru priča unutar kojih svaki dio ima značenje zavisno od cjeline; da je iskustvo konstituisano kroz narative; da ljudi prave smisao toga šta im se događalo ili toga šta im se dešava pokušavajući da sakupe ili na neki način da integrišu ta dešavanja sa jednim ili više narativa; i da

¹⁹ Diskusija Dejvida Kara, *Discussion, Ricoeur on Narrative*, 160, u On Paul Ricoeur, *Narrative and Interpretation*, Edited by David Wood, Routledge, London and New York, 1991.

su ljudi vođeni da se ponašaju na određene načine i ne na druge, na bazi projekcija, očekivanja i sjećanja proisteklih iz višestrukosti, ali i ograničenosti repertoara dostupnih socijalnih, javnih i kulturnih narativa (Somers 1994, 605-649).

U zavisnosti od načina na koji su glavna obilježja narativa izražena, Somersova je izdvojila četiri vrste narativa: ontološki, javni, konceptualni i metanarativni (Somers 1992, 603-605). 1) "Ontološki narativi" su oni koje mi koristimo da funkcionišu kao društveni učesnici. Iako su ovi ontološki narativi društveni produkt oni su isto i pojedinačne priče. Oni nam pomažu da napravimo svijest o tome ko smo mi. Ovo sugerise vezu između identiteta (razumijevanja sebe) i posredovanja (uslova za djelovanje). Drugim riječima, teorija kako se ljudi ponašaju da promijene njihov svijet zahtijeva razumijevanje o tome kako ljudi razumiju sebe (npr. da li ljudi sebe razumiju kao autonomne individue koji djeluju po utvrđenom principu ili kao posrednike neke veće moći); 2) "javni narativi" su narativi institucija ili društvenih formacija. Ontološki narativi izgrađeni su na javnim narativima. Ko sam ja razumijevanje sebe počivaće dijelom na tome kako ja razumijem institucije u koje sam ugrađen (na primjer, da li ja razumem zajednicu kao dobrovoljnu asocijaciju iz koje se mogu povući ili kao ograničenu većim smislom obaveza); 3) "konceptualni narativi" su mnogo ograničeniji i oni koji su konstruisani od strane socijalnih istraživača. Posebno, društveni naučnici kreiraju narative socijalnih sila kao način kolonijalnog vladanja, politička institucionalizacija, ekonomski razvoj. Naš izazov kao socijalnih istraživača stoga je da konstruišemo vokabular koji "može obezbediti raspravu da su socijalni život, socijalne organizacije, socijalne akcije i socijalni identiteti narativizirani, što znači temporalni, relaciono konstruisani i kroz javne i kroz ontološke narative". Naš konceptualni vokabular bi trebalo da reflektuje svijest o svojoj istorijskoj i kontingentnoj prirodi; 4) "meta narativi" nekada i nazivani master narativi. Metanarativi su veliki narativi našeg vremena u koje smo mi ugrađeni i kao društveni učesnici i kao društveni naučnici. Oni isto uključuju i dualitete kao što su individua vs društvo; poredak vs kaos/anarhija. Metanarativi su ukorenjeni u naše razumevanje tako da su teški za prepoznavanje i često nekritički prihvaćeni kao centralni organizujući koncepti naših teorija.

Narativni identitet

Koncept identiteta osobito je značajan unutar društvenih nauka i humanističkih disciplina poslednjih nekoliko decenija, jer pitanja koja se tiču identiteta postala su društveno, kulturno i politički značajna u društvima koje izučavamo. Polazna osnova za konceptualizaciju identiteta predstavlja stanovište prema kojem identitet nije fiksiran, nepromjenljiv ili primordijalan, već da je potpuno sociokulturno u svom poreklu (Jenkins 2008, 18-23). Stoga, mnogi autori (primjera radi, Dženkins (Jenkins 2008) i Eriksen (Eriksen

2004)) mišljenja su da bi o identitetu trebalo govoriti kao o otvorenom i tekućem procesu identifikacije. Prema tim mišljenjima, identitet nije stvar nego proces i veoma je bitno imati na umu da govorimo o multidimenzionalnom i nikada završenom procesu (Jenkins 2008, 15).²⁰ Možemo reći da identitet označava načine na koje se pojedinci i kolektivi razlikuju u njihovim odnosima prema drugim pojedincima i kolektivima, a identifikacija predstavlja sistematsko uspostavljanje i značenje veza sličnosti i razlike između pojedinaca, između kolektiva i između pojedinaca i kolektiva. Uzeti skupa (kako i jedino mogu biti uzeti), sličnosti i razlike predstavljaju dinamičke principe identifikacije, a identitet predstavlja vezu između pojedinca i neke posebne kategorije ili grupe ljudi. On počiva na opažanju istovetnosti i istovremeno podrazumeva razlikovanje od drugih. Primjera radi, Bojan Žikić je istakao da sâmo doživljavanje i poimanje lokalnih zajednica kao dualnih etnokulturnih zajednica (sastavljenih od dva dominantna etnokulturna pola), čini da kulturni kognitivni nosilac individualnog identiteta postane poklapanje etničke askripcije i deskripcije (Žikić 2005). Dakle, identitet je naše razumijevanje ko smo mi i ko su drugi ljudi i recipročno, razumijevanje drugih ljudi ko su oni i ko su ostali (uključujući i nas) (Jenkins 2008, 18). Pored toga, teško je odvojiti identifikaciju od interesa, tj. kako ja definišem sebe počiva na tome kako ja definišem svoje interese, a kako ja definišem svoje interese ohrabruje me da definišem sebe na određene načine (Jenkins 2008, 7; Eriksen 2004, 160-161).

Poimanje narativa i razumijevanje identiteta dvije su široke oblasti, sa dugom intelektualnom istorijom. Iako su se izučavale (i danas se izučavaju) u različitim disciplinama i sa različitim tački gledišta, nije bilo mnogo studija koje su se bavile vezom između narativa i identiteta, tako da se može reći da su istraživanja vezana za identitet i istraživanja vezana za narative dugo vremena "zanemarivali" jedno drugo. Upravo na temu veze između narativa i identiteta, u Beču, 1995. godine, održan je skup na kojem su naučnici iz različitih oblasti (psihologije, filozofije, društvenih nauka, književnosti, komunikacije) pružili svoje viđenje važnosti narativa kao ekspresivnog otelovljenja našeg iskustva, kao vida komunikacije, kao forme za razumijevanje svijeta i kao forme za razumevanje nas samih. Centralna tema bila je pitanje kako mi konstruišemo ono što nazivamo našim životima i kako mi kreiramo sebe u tom procesu. *Ono što su svi naglasili jeste da ova konstrukcija sebe i svijeta počiva na posebnom žanru upotrebe jezika: na narativu*. Naučnici iz različitih oblasti pokušali su da ponude rješenja za prevazilaženje "pukotine" koja je vladala u izučavanjima narativa i identiteta (Brockmeier and Carbaugh 2001, 1-15).

U konceptualizaciji narativnog identiteta, najbolje bi bilo da krenemo od njegovog minimalnog određenja, koje je dao filozof Pol Riker: *narativni identitet*

²⁰ Kako Dženkins kaže: "treba da otpakujemo ove procese identifikacije, prije nego da ih tretiramo kao 'crnu kutiju"'.

je vrsta identiteta koji ljudska bića stiču djelovanjem narativne funkcije (Ricoeur 1991, 188). Unutar psihologije, termin narativni identitet koristi se da bi označio priče koje ljudi konstruišu i govore o sebi da bi definisali ko su oni za sebe i druge, tj. koncept narativnog identiteta obuhvata pristupe i tradicije koje se fokusiraju na lično iskustvo izraženo ili komunicirano putem jezika (Bruner 1991, 4).²¹ Tako McAdams smatra da narativni identiteti (internalizovane i razvijene životne priče) služe da organizuju i naprave manje ili više koherentnu cjelinu života, koji bi se u protivnom mogao osjetiti kao fragmentaran i raštrkan. Životne priče stoga bi mogle biti sagledane kao povezivanje različitih aspekata ličnosti u unifikovanu cjelinu koja ima svrhu (McAdams i dr. 2006, 1-14). Sa druge strane, kao alternativa unifikujućim, centripetalnim aspektima narativnog identiteta predlaže se dijaloška perspektiva. Dijaloška perspektiva razlikuje se od monologije mejnstrima narativno-identitetske teorije (gdje je integracija, kohezija i koherentnost ličnosti privilegovana), prema poštovanju jednake vidljivosti sila sinteze i disperzije, jedinstva i fragmentacije, centrifugalnih i centripetalnih sila. Za razliku od pristupa koherenciji kao idealnom stanju dostignutom kroz narativnu organizaciju, dijaloška perspektiva razume koherentnost kao moguću temporarnu posledicu. Primjera radi, Dženifer De Peuter je sugerisala da model narativnog identiteta veoma često reifikuje nedostižne ideale poretka i centripetalnosti, kao i da su integracija, autentičnost i koherentnost privilegovane u odnosu na fragmentaciju, disperziju i nekoherentnost (De Peuter 1998, 30-49). Slično tome i Piter Reget smatra problematičnim govorenje definitivne životne priče – tj. da se nečiji narativni identitet može oslikati u jedinstvenoj, velikoj sintetizovanoj priči. Ragat smatra da će životna priča koju neko govori uvijek biti samo jedna od brojnih priča i sugerise da u razumijevanju narativnog identiteta treba obratiti pažnju ne samo na dijahronijsku, već i na sinhronijsku dimenziju toga procesa (Raggatt 2006, 15-37). I narativna i dijaloška teorija zasnovane su na tekstualnosti značenja s tim što narativna struktura traži red, a dijaloška većito preispitivanje.

Kada je u pitanju vlastita konceptualizacija identiteta, u istraživanju sam krenuo od dvije osnovne pretpostavke: identitet je socijalno konstruisan i identitet je proces. Pored toga, u konceptualizaciji identiteta pokušao sam da prevaziđem radikalnu distinkciju između individualnog i kolektivnog identiteta, razumijući individualni i kolektivni identitet kao dijalektičku međuigru procesa internalne i eksternalne definicije (Jenkins 2008, 37-38; Eriksen 2004, 159).²² U konceptualizaciji narativnog identiteta polazimo od stava da je nara-

²¹ Psiholog Džerom Bruner ističe da mi organizujemo naše iskustvo i naše sjećanje o ljudskim dešavanjima uglavnom u formi narativa – pričama, mitovima, izgovorima, razlozima zašto nešto radimo ili ne radimo itd.

²² U svom pristupu pitanjima individualnog i grupnog identiteta, Dženkins tvrdi: "sa pogledom na identifikaciju, individualna jedinstvenost i kolektivna dijeljenost tre-

tivnost uslov socijalnog bivstvovanja, socijalne svijesti, socijalne akcije, institucija i struktura. Narativnost nije forma nametnuta na društveni život već su ljudski život i socijalni život sami za sebe "pričani" – narativ je ontološki uslov društvenog života (Somers 1994, 621). *Socijalni identiteti su konstituisani kroz narativnost, socijalne akcije su vođene putem narativnosti i socijalni procesi i interakcije – i institucionalne i interpersonalne – su narativno posredovane* (Somers 1992, 606; Somers 1994, 621). Društveno djelovanje i narativni identiteti oblikovani su i kroz ontološke i kroz javne narative.

Kada o identitetu (ili identifikaciji) govorimo unutar socijalne antropologije mi mislimo na socijalni identitet (ili socijalnu identifikaciju) (Eriksen 2004, 156-170). Tako, bilo koje istraživanje koje se tiče narativnog identiteta (u stvari, identiteta uopšte) unutar antropologije, nužno se mora baviti sjećanjem ili pamćenjem, jer identitet, bilo individualni ili kolektivni, jeste identitet kroz vrijeme, a sjećanje i pamćenje predstavljaju centralne aspekte svakog identiteta.

Kulturno sjećanje

Sjećanje i pamćenje su individualni fenomeni, međutim, bitno je naglasiti da poimanje kolektivnog ili kulturnog sjećanja proističe iz operativne metafore u kojoj je proces sjećanja (kognitivni proces koji se dešava u pojedinačnom mozgu) metaforički prenesen na nivo kulture (Jan Assman 2008, 111).²³ U ovom, metaforičkom smislu naučnici mogu govoriti, primjera radi, o "nacionalnom sjećanju", "religijskom sjećanju" itd. Društva niti pamte niti se sjećaju bukvalno, ali mnogo toga što se uradi na rekonstruisanju zajedničke prošlosti ima neku sličnost sa procesima individualnog sjećanja. Naime, dinamika individualnog sjećanja sastoji se od stalne interakcije između pamćenja i zaboravljanja (Erlil 2009, 2-5). Slično tome, i u komunikaciji društva nešto mora biti zaboravljeno da bi napravilo prostor za nove informacije, nove izazove i nove ideje sa kojima se susrećemo u sadašnjosti i budućnosti, a selektivnost koja prati trenutne potrebe inherentna je u stvaranju verzija prošlosti, ili kako kaže Gordana Đerić "svijet društvenog pamćenja je u neraskidivoj vezi sa onim što

balo bi da budu shvaćeni kao slični u važnim pogledima; individualno i kolektivno su ustaljeno zamršeni jedno sa drugim; individualna i kolektivna identifikacija jedino ulazi u život unutar interakcije; procesi sa kojim je svako od njih produkovano i reprodukovano su analogni; teorizacija o identifikaciji stoga mora prilagoditi individualno i kolektivno u jednakoj meri" ili kako Eriksen tvrdi: "Bez drugih, ja ne mogu biti ja – bez drugih, mi ne možemo biti mi".

²³ Na unutrašnjem nivou sjećanje ili pamćenje su stvar neuro-mentalnog sistema, dok su na socijalnom nivou stvar komunikacije i društvene interakcije.

se želi ili mora zaboraviti" (Đerić 2009, 63).²⁴ Prateći Gordanu Đerić, kulturno pamćenje je jedna vrsta "utemeljenog konstrukta" koji u sebi nosi potencijal za preobražaj i koji, poput mnogih drugih u društvenim naukama, postaje stvarnosan u svojoj primjeni – preko rituala, ceremonija, godišnjica posvećenih važnim ljudima i događajima u prošlosti (Đerić 2006, 80).

Tako, Aleida Assman pravi razliku između dvije forme zaboravljanja i pamćenja: jedna je aktivna, a druga pasivna (Aleida Assman 2008, 97). Aktivno zaboravljanje implicira namjerno djelovanje (npr. cenzorstvo je moćna sila u uništavanju materijalnih i mentalnih kulturnih produkata), a pasivno zaboravljanje odnosi se na nenamjerno djelovanje, kao što je gubljenje, skrivanje, zanemarivanje (u toj situaciji materijalni ili mentalni kulturni produkt nije uništen već je ostao izvan pažnje, vrednovanja i upotrebe). Kao i zaboravljanje, i pamćenje ima svoju aktivnu i pasivnu stranu. Institucije aktivne memorije čuvaju "prošlost kao sadašnjost", a institucije pasivnog sjećanja čuvaju "prošlost kao prošlost" (Aleida Assman 2008, 98).²⁵ Jedna od verzija aktivnog kulturnog pamćenja jeste istorija. Naime, nacionalne države proizvode narativne verzije prošlosti koje uče, prihvataju i prema njima se odnose kao prema kolektivnim autobiografijama. Nacionalna istorija isto je prezentovana u javnoj areni u formi spomenika i komemoracijskih datuma. Participirati u nacionalnoj memoriji znači znati ključne događaje u nacionalnoj istoriji, simbole i datume (Aleida Assman 2008, 101). Jan Assman je napravio razliku između kulturnog i komunikativnog sjećanja, a ove dvije forme sjećanja razlikuju se u tome što je kulturno sjećanje institucionalizovano (upisano u simboličke forme koje su stabilne), a komunikativno nije (nije formalizovano u materijalnim simbolima, već živi u svakodnevnoj interakciji i komunikaciji) (Jan Assman 2008, 111-112).

Džefri Olick je ponudio tri principa za analizu kolektivnog sjećanja (Olick 2008, 153-159): a) kolektivno sjećanje nije monolitno, već je visoko kompleksan proces koji uključuje mnogo različitih ljudi, praksi, materijala i tema. Stoga treba biti obazriv kada istražujemo kolektivno sjećanje, jer jedno društvo ima više od jednog kolektivnog sjećanja; b) koncept kolektivnog sjećanja ohrabruje nas ili da ga sagledamo kao ostatak prošlosti ili kao potpuno raste-

²⁴ O dinamici pamćenja i zaboravljanja takođe vidjeti (Đerić 2006, 77-88, Đerić 2007, 43-57).

²⁵ Assmanova smatra da tenzija između "prošlosti kao prošlosti" i "prošlosti kao sadašnjosti" osobito se vidi u različitim prostorijama muzeja: ono glavno je izloženo, u odnosu na podrum i depoe gdje stoji ono što je od periferne važnosti. Takođe, pravi razliku između dva mjesta u kojima se čuvaju "prošlost sadašnjost" i "prošlost prošlost". "Prošlost prošlost" se čuva u arhivima, a "prošlost sadašnjost" u kanonima, a kanonizovati znači izdvojiti tekstove, osobe, predmete, spomenike i "natopiti" ih sa najvišim vrednostima i značenjem.

gljivu konstrukciju sadašnjosti. "Tradicionalistički" modeli, na primjer usvajaju kolektivno sjećanje u nasleđe i nacionalni karakter, i sagledavaju kolektivno sjećanje kao temelj za kontinuitet identiteta. Oni se pitaju na koji način kolektivno sjećanje oblikuje savremene akcije. Sa druge strane "prezentistički" modeli prilagođavaju kolektivno sjećanje kao sredstvo u arsenalu moći, tj. oni se pitaju kako savremeni interesi oblikuju slike prošlosti i vide memoriju kao visoko varijabilnu; c) moramo imati na umu da sjećanje nije stvar nego proces i da je kolektivno sjećanje nešto što "radimo", a ne nešto što "imamo".

Kontekstualizacija nacionalnog narativa Crne Gore

Konstrukcija tradicije, koja iziskuje i tvrdnje o identitetu, nacionalizmu ili etnicitetu i tumačenje istorije već dugo vremena je centralna objedinjujuća tema u antropološkim, sociološkim, politikološkim i istoriografskim istraživanjima, a sve veći interes za nju iskazuju i pravnoteorijski stručnjaci. Veliki dio literature o tradiciji istražuje percepcije prošlosti i značaj istorije za sadašnje identitete, a kao osnova za analizu poslužice ideje proistekle iz studija Hobsbauma i Rendžera "Izmišljanje tradicije" (Hobsbawm and Renger 2000) i Benedikta Andersona "Zamišljene zajednice" (Anderson 1983) u kojima su istakli da su kulturne forme koje crpu svoj autoritet iz opažene veze sa prošlošću "*izmišljene*", "*zamišljene*", "*konstruisane*" ili "*napravljene*". Prateći te ideje, antropolozi i folkloristi smatraju da je tradicija kreirana u sadašnjosti, tako da oslikava borbu interesa, a evroatlantske integracije su jedno od pitanja u kojima različite strane, da bi opravdale svoje stavove ili postupke, teže da iskoriste sve argumente koji im stoje na raspolaganju.

Obnavljanjem državnosti Crna Gora je ubrzano započela svoj put ka evroatlantskim integracijama. Pored formalnih koraka, značajan dio aktivnosti državnog vrha odnosi se na eksploataciju monopola u odabiru, organizovanju i upravljanju simboličkim aktivnostima, gdje se najznačajniji datumi iz istorije Crne Gore povezuju s evroatlantskim integracijama. U narednim poglavljima analiziraću aktivnosti koje se sprovode isključivo unutar samog vrha države: aktivnosti Predsjednika, Predsjednika Skupštine i Ministarstva odbrane, kao nosioca sjevernoatlantskih integracija.

Kao glavni mehanizam metadiskurzivnog posredovanja javlja se *nacionalni narativ* pomoću koga postaje moguće povezivanje događaja iz daleke prošlosti, sa sadašnjošću i zamišljenom budućnošću Crne Gore. Kao što sam već istakao – narativ predstavlja vremenski ograničen linearni oblik koji se može čuti, vidjeti ili pročitati, a ključni element bilo koje definicije narativa predstavlja hronološki redosled. Narativnost zahteva da mi raspoznamo značenje bilo kojeg jedinstvenog događaja jedino u temporalnoj i prostornoj vezi prema drugim događajima. Stoga, glavna karakteristika narativa je da on

pruža razumijevanje jedino povezivanjem (ma koliko nestabilnih) dijelova prema konstruisanoj konfiguraciji ili društvenoj mreži (ma koliko nekoherentnoj i neshvatljivoj), a događaji u redosledu moraju biti ograničeni (uokvireni) zajedno putem nekog principa logičke koherentnosti (Somers 1992, 601-602). Narativ ima tri glavna (ali ne i jedina) elementa: a) *događaji, karakteri (ličnosti) i pozadina* (svi događaji pokriveni narativom, glavni igrači u njemu i geografski, socijalni i institucionalni prostor unutar koga su postavljeni); b) *događaji u redosledu* (odnosi se na događaje duž vremenskog kontinuuma); c) *kauzalnost – uzročnost*, koja uključuje uzroke i posledice (Shenhav 2006, 251).

Povezivanje značajnih istorijskih događaja i evroatlantskih integracija vrši se pomoću raznih metadiskurzivnih praksi, najčešće ceremonijama upriličenim evociranju uspomena na značajne događaje iz bliže i dalje istorije Crne Gore. Na tom planu koncept narativa pokazao se najznačajnijim sredstvom, jer narativna aktivnost ostavlja mogućnost uspostavljanja poretka na inače nepovezane događaje, kao i uspostavljanja kontinuiteta između prošlosti, sadašnjosti i zamišljenih svijetova. Istraživanje je pokazalo da su osobito značajne proslave Dana državnosti i Dana nezavisnosti, putem kojih se dominantno vrši podsjećanje na odluke Berlinskog kongresa, Podgoričku skupštinu, antifašističku borbu u Drugom svjetskom ratu, kao i na nezavisnost Crne Gore izglasanu na referendumu 21. maja 2006. godine.²⁶ Logička koherentnost inherentna narativu, kao i jasno određene centralne tačke, ovako koncipiranom narativu objezbjeđuju "rastegljivost", koja mu omogućuje i prijem novih elemenata.

Izvori

www.dpscg.org
www.sdp.co.me
www.promjene.org

Literatura

- Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities*. London: Verso.
- Assman, Aleida. 2008. "Canon and Archive". In *Media and Cultural Memory/Medien und kulturelle Erinnerung*, Astrid Erll, Ansgar Nunning (eds.), 97-109. Berlin: Walter de Gruyter.
- Assmann, Jan. 2008. "Communicative and Cultural Memory". In *Media and Cultural Memory/Medien und kulturelle Erinnerung*, Astrid Erll, Ansgar Nunning (eds.), 109-119. Berlin: Walter de Gruyter.

²⁶ Što se najočiglednije vidi u inauguracionom govoru Predsjednika Crne Gore (Vidjeti poglavlje "Struktura nacionalnog narativa").

- Appadurai, Arjun. 2002. "Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy". In *The Anthropology of Globalization*, Jonathan Xavier Inda and Renato Rosaldo (eds.), 46-65. Oxford: Blackwell Publishers.
- Barthes, Roland. 1977. *Image, Music, Text*. London: Fontana Press.
- Briggs, L. Charles. 1996. The Politics of Discursive Authority in Research on the "Invention of Tradition". *Cultural Anthropology* 11 (4), *Resisting Identities*: 435-469.
- Brock, C. Timothy, Jeffrey J. Strange and Melanie C. Green. 2002. "Power Beyond Reckoning". In *Narrative Impact: Social and Cognitive Foundation*, Melanie C. Green, Jeffrey J. Strange, Timothy C. Brock (eds.), 1-17. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates Publisher.
- Brockmeier, Jens and Rom Harre. 2001. "Narrative, Problems and promises of an alternative paradigm". In *Narrative and Identity*, Jens Brockmeier and Donald Carbaugh (eds.), 39-59. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Brockmeier, Jens and Ronald Carbaugh. 2001. Introduction. In *Narrative and Identity*, Jens Brockmeier and Donald Carbaugh (eds.), 1-15. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Bruner, Jerome. 1991. The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry* 18 (1): 1-21.
- Carr, David. 1986. Narrative and Real World: An Argument for Continuity. *History and Theory* 25 (2): 117-131.
- Checkel, T. Jeffrey. 2001. Why Comply? Social Learning and European Identity Change. *International Organization* 55 (3): 553-588.
- Crehan, Kate. 2002. *Gramsci, Culture and Anthropology*. London: Pluto Press.
- De Peuter, Jeniffer. 1998. "The Dialogics of Narrative Identity". In *Bakhtin and the Human Sciences: No Last Words Theory, Culture & Society (Unnumbered)*, Michael Bell and Michael Gardiner (eds.), 30-42. Los Angeles: Sage Publications.
- Draper, Patricia. 1974. Comparative Studies of Socialization. *Annual Review of Anthropology* 3: 263-277.
- Garrett, B. Paul and Patricia Baquedano-Lopez. 2002. Language Socialization: Reproduction and Continuity, Transformation and Change. *Annual Review of Anthropology* 31: 339-361.
- Gheciu, Alexandra. 2005. Security Institutions as Agents of Socialization? NATO and the "New Europe". *International Organization* 59 (4), *International Institutions and Socialization in Europe*: 973-1012.
- Đerić, Gordana. 2009. Društveno pamćenje i primenjena kritika – u pretvaranju poezije u ideološku batinu. *Etnoantropološki problemi* 4 (1): 63-85.
- Đerić, Gordana. 2006. Evropsko-prosvetiteljski i nacional-romantičarski izvori kulturnog pamćenja – refleksije u savremenim društvenim raspravama. *Filozofija i društvo* 30: 77-88.
- Đerić, Gordana. 2007. O čemu govorimo kada ćutimo i o čemu ćutimo kada govorimo – polazne pretpostavke za antropologiju ćutanja o najbližoj prošlosti. *Filozofija i društvo* 18 (3): 43-57.
- Elliott, Jane. 2005. *Using Narrative in Social Reserach*. London-New Delhi: Sage Publications, Thoasand Oaks.
- Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. 1998. Alan Bernard and Jonathan Spencer (eds.). London and New York: Routledge.

- Eriksen, Thomas Hylland. 2004. *What is Anthropology?* London: Pluto Press.
- Erll, Astrid. 2008. Introduction. In *Media and Cultural Memory/Medien und kulturelle Erinnerung*, Astrid Erll, Ansgar Nunning (eds.), 1-19. Berlin: Walter de Gruyter.
- Freeman, Mark. 2001. "From substance to story: Narrative, identity, and the reconstruction of the self". In *Narrative and Identity*, Jens Brockmeier and Donald Carbaugh (eds.), 283-297. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Friedman, Jonathan. 1992. Myth, History, and Political Identity. *Cultural Anthropology* 7 (2): 194-210.
- Gaćanović, Ivana. 2009. *Problem evropskog identiteta*. Beograd: Etnološka biblioteka SGC.
- Handler, Richard. 1986. Authenticity. *Anthropology Today* 2 (1): 2-4.
- Handler, Richard. 1984. Tradition, Genuine or Spurious. *The Journal of American Folklore* 97 (385): 273-290.
- Hannerz, Ulf. 2002. "Notes on the Global Ecumene". In *The Anthropology of Globalization*, Jonathan Xavier Inda and Renato Rosaldo (eds.), 37-46. Oxford: Blackwell Publishers.
- Hobsbawm, Eric. 1983. Introduction: Inventing Traditions. In *The Invention of Tradition*, Eric Hobsbawm and Terence Ranger (eds.), 1-10. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inda, Xavier Jonathan and Renato Rosaldo. 2002. "A World in Motion". In *The Anthropology of Globalization*, Jonathan Xavier Inda and Renato Rosaldo (eds.), 1-35. Oxford: Blackwell Publishers.
- Jacobs, N. Ronald. 2002. "The Narrative Integration of Personal and Collective Identity in Social Movements". In *Narrative Impact: Social and Cognitive Foundation*. Melanie C. Green, Jeffrey J. Strange, Timothy C. Brock (eds.), 205-222. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates Publisher.
- Jenkins, Richard. 2008. *Social Identity*. London and New York: Routledge.
- Keen, Suzanne. 2003. *Narrative Form*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kelley, Judith. 2004. International Actors on the Domestic Scene: Membership Conditionality and Socialization by International Institutions. *International Organization* 58 (3): 425-457.
- Kovačević, Ivan. 2006. *Tradicija modernog*. Beograd: Etnološka biblioteka SGC.
- Linnekin, S. Jocelyn. 1983. Defining Tradition: Variations on the Hawaiian Identity. *American Ethnologist* 10 (2): 241-252.
- McAdams, P. Dan, Ruthellen Josselson and Amia Lieblich. 2006. Introduction. In *Identity and Story, Creating Self in Narrative*, Dan P. McAdams, Ruthellen Josselson, and Amia Lieblich (eds.), 1-14. Washington: American Psychologist Association.
- Mead, Margaret. 1963. Papers in Honor of Melville J. Herskovits: Socialization and Enculturation. *Current Anthropology* 4 (2): 184-188.
- Mosher, L. Donald and Silvan S. Tomkins. 1998. Scripting the Macho Man: Hyper-masculine Socialization and Enculturation. *The Journal of Sex Research* 25 (1): 60-84.
- Nedeljković, Saša. 2007. *Čast, krv i suze*. Beograd: Zlatni zmaj.

- Olick, K. Jeffrey. 2008. "From Collective Memory to the Sociology of Mnemonic Practices and Products". In *Media and Cultural Memory/Medien und kulturelle Erinnerung*. Astrid Erll and Ansgar Nunning (eds.), 153-159. Berlin: Walter de Gruyter.
- Raggatt, T. F. Peter. 2006. "Multiplicity and Conflict in the Dialogical Self: A Life-Narrative Approach". In *Identity and Story, Creating Self in Narrative*. Dan P. McAdams, Ruthellen Josselson, and Amia Lieblich (eds.), 15-37. Washington: American Psychologist Association.
- Ricoeur, Paul. 1991. "Narrative Identity". In *On Paul Ricoeur, Narrative and Interpretation*, David Wood (ed.), 188-201. London: Routledge.
- Ricoeur, Paul. 1991. "Life in Quest of Narrative". In *On Paul Ricoeur, Narrative and Interpretation*. David Wood (ed.), 20-34. London: Routledge.
- Rubel, Paula and Abraham Rosman. 1994. The Past and the Future of Anthropology. *Journal of Anthropological Research* 50 (4): 335-343.
- Shenhav, R. Shaul. 2006. Political Narratives and Political Reality. *International Political Science Review* 27 (3): 245-262.
- Shimahara, Nobuo. 1970. Enculturation – A Reconsideration. *Current Anthropology* 11 (2): 143-154.
- Smit, D. Antoni. 1998. *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Somers, R. Margaret. 1992. Narrativity, Narrative Identity, and Social Action: Rethinking English Working-Class Formation. *Social Science History* 16 (4): 591-630.
- Somers, Margaret. 1994. The Narrative Constitution of Identity: A Relational and Network Approach. *Theory and Society* 23 (5): 605-649.
- Stierle, Karlheinz. 2006. "Narrativization of the World". In *Tropes for the Past, Hayden White and the History/Literature Debate*, Kuisma Korhonen (ed.), 73-83. Amsterdam: Rodopi.
- Thomas, Nicholas. 1992. The Inversion of Tradition. *American Ethnologist* 19 (2): 213-232.
- Tsing, Anna. 2002. "The Global Situation". In *The Anthropology of Globalization*, Jonathan Xavier Inda and Renato Rosaldo (eds.), 453-487. Oxford: Blackwell Publishers.
- Žikić, Bojan. 2005. Etnokulturna dualnost i (etnički) stereotipi. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 53: 67-81.

Branko Banović

County Museum Pljevlja, Montenegro

The Narrative Reproduction of Contemporary Montenegrin Identity in the Process of Euroatlantic Intergrations (Part I)

If we conceptualize reality as a large narrative we "build ourselves into" as social beings, and consider social activities and identities as narratively mediated, the full extent of the capacity of narratives in the creation, shaping, transmission and reconstruction of contemporary social identities, as well as the reproduction of the concept of nation in everyday life becomes apparent. The ima-

gined Euro-Atlantic future of Montenegro demands certain narrative interpretations of the past, which, in latter stages tend to become meta-narratives susceptible to consensus. The linkage of significant historical events to the process of Euro-Atlantic integrations of Montenegro is preformed through different meta-discursive practices, most often through ceremonial evocations of memories of significant events from the recent as well as further history of Montenegro. In this context, celebrations of Statehood Day and Independence Day are especially important, as they serve as reminders of the decisions of the Congress of Berlin, the Podgorica Assembly, the antifascist struggle of World War II and the independence of Montenegro attained through the referendum held in 2006. The clearly defined key points, along with the logical coherence the narrative is based on, provide the narrative with a certain "flexibility" which enables it to take in new elements. Narrative interpretations of the past have a significant role in the reproduction of the nation, as well as the shaping and consolidation of a desirable national identity, while the established narrative continuity between the past, present and imagined Euro-Atlantic future of Montenegro emerges as the "official" mediator in the reproduction of contemporary Montenegrin identity in the process of Euro-Atlantic integrations. In order to fully comprehend this narrative, it is advisable to conceptualize it both in a synchronic as well as a diachronic perspective, as can be shown in two charts which, depending on the context, I have tentatively named "the sovereignty graph" (wherein the "end" of the narrative is a prerequisite for the beginning of Euro-Atlantic integrations) and "the identity graph" (wherein Euro-Atlantic integrations are conceptualized as a dialectic equilibrium of independence and non-independence).

Key words: narrative, ontological narrativity, Montenegro, Congress of Berlin, Podgorica Assembly, the Uprising of July 13th, antifascism, referendum, Euro-Atlantic integrations

Reproduction narrative de l'identité monténégrine contemporaine dans le processus des intégrations euroatlantiques (I partie)

Si nous conceptualisons la réalité en un grand récit, dans lequel nous nous "intégrons" en tant qu'êtres sociaux, et si nous considérons l'action sociale et les identités comme narrativement médiatisées – alors se manifeste complètement la capacité des récits à créer, façonner, transmettre et reconstruire les identités sociales contemporaines ainsi qu'à reconstituer la nation dans la vie quotidienne. L'avenir euroatlantique escompté du Monténégro exige nécessairement certaines interprétations narratives du passé, qui, dans les phases avancées, tendent à devenir des méta-récits se prêtant au consensus. Le rattachement des événements historiques importants aux intégrations euroatlantiques du Monténégro s'opère par le biais des pratiques métadiscursives

variées, le plus souvent par l'inauguration des monuments et l'organisation de cérémonies différentes afin d'évoquer les souvenirs des événements importants de l'histoire du Monténégro plus récente ou plus lointaine. Dans ce contexte, les célébrations du Jour de la souveraineté et du Jour de l'indépendance revêtent une importance particulière, ayant principalement pour objectif de rappeler les décisions du congrès de Berlin, l'Assemblée de Podgorica, le combat anti-fasciste dans la Deuxième Guerre mondiale et enfin l'indépendance du Monténégro votée lors du référendum de 2006. Les interprétations narratives du passé importent considérablement dans la reproduction de la nation, ainsi que dans le façonnement et l'affermissement de l'identité nationale souhaitée; c'est ainsi que la continuité narrative établie entre le passé, le présent et le futur euroatlantique du Monténégro apparaît comme un intermédiaire "officiel" dans la reproduction de l'identité monténégrine actuelle dans le processus des intégrations euroatlantiques. Pour la compréhension entière d'un tel récit, il est souhaitable de le conceptualiser dans la perspective synchronique et diachronique, fait manifesté le plus clairement sur deux graphiques, que j'ai ici intitulé, en fonction du contexte, "graphique de la souveraineté" (où la "fin" du récit est une condition préalable à l'amorce des intégrations euroatlantiques) et "graphique de l'identité" (où les intégrations euroatlantiques se conceptualisent comme un équilibre dialectique de l'autonomie et de la non-autonomie).

Mots clés: récit, narrativité ontologique, Monténégro, congrès de Berlin, L'Assemblée de Podgorica, Insurrection du 13 juillet, antifascisme, référendum, intégrations euroatlantiques

Primljeno / Received: 15. 04. 2012.

Prihvaćeno / Accepted for Publication: 26. 08. 2012.